bilim ve sosyalizm yayınları
1
ONBİRİNCİ BASKI

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE TARİHSEL MATERYALİZM

STALİN

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE TARİHSEL MATERYALİZM

ONBİRİNCİ BASKI: KASIM 2009

Birinci baskı: Kasım 1967, İkinci baskı: Eylül 1970, Üçüncü baskı: Eylül 1974, Dördüncü baskı: Ekim 1975, Beşinci baskı: Aralık 1975, Altıncı baskı: Eylül 1976, Yedinci baskı: Ekim 1977, Sekizinci baskı: Ağustos 1978, Dokuzuncu baskı: Eylül 1979, Onuncu baskı: Aralık 1989.

ISBN: 978 - 975 - 8589 - 08 - 1

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Ataç Sokak 36/2, Yenişehir-Ankara
Tel. ve Fax: 0(312) 431 46 97

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE TARİHSEL MATERYALİZM

JOZEF STALİN

Çeviren:
ZEYNEP SEYHAN

YAYINLAYANIN 1989 BASKISINA NOTU

BİR DAHA YENİDEN

Josef Stalin'in *"Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm"* adlı bu yapıtı dilimizde *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın 4. kitabı olarak ilkin 1967 Kasım'ında yayınlandı. Yapıtı çeviren Zeynep Seyhan ceza yasasının 142. maddesine aykırılık savıyla mahkemeye verildi. Yargılama, Ankara 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 15.11.1968 gün ve 1968/197 esas sayılı beraat kararıyla sonuçlandı. Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 24.4.1969 gün, 1969/48 esas ve 1969/1225 sayılı ilamıyla beraat kararını onayarak kesinleştirdi.

Yapıtın Eylül 1970'te yapılan 2. baskısı henüz tükenmeden, 12 Mart rejimi gelip çattı. Beraat kararına karşın, kitabın eldeki bütün nüshalarına, yayınevinin yasaklanmamış olan öteki kitaplarıyla birlikte el kondu. Bunlar sonradan geri alınmışsa da, kitapların çoğu okunamaz hale gelmişti.

Bu açık haksızlığa karşı, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın yöneticisi olarak yasal bir hak arama olanağına fiilen sahip değildim: 12 Mart rejimini, sosyalist literatürün kimi temel klasiklerini dilimize kazandırmak yüzünden 30 yıl mahkûmiyete

çarptırılmış bir *"düşünce suçlusu"* olarak hapishanede geçirdim.

Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile 1974 Temmuz'unda tahliye olup da yayınevini yeniden canlandırmaya koyulduğum zaman, yine şimdiki gibi, yayın sırasında bu yapıtı öne almıştım.

12 Eylül rejimi, *"Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm"*in 9. baskısıyla birlikte, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın öteki bütün kitaplarına el koydu. Ankara Sıkıyönetim Komutanı'ndan emir alan Emniyet Siyasi Şube görevlileri 28 Ağustos 1982'de yayınevimi boşaltma eylemine giriştiler. 9 Eylül 1982'ye kadar, gün aşırı gelişlerle 13 gün süren bir operasyon... Kitapları kamyonlara yükleyip Mamak'taki Sıkıyönetim Askeri Karargâhı'na götürdüler.

7 kamyon dolusu 133 bin 607 kitap.

Son sıkıyönetim ilanından yıllarca önce yargı kararlarıyla aklanmış bulunan bu kitapların geri verilmesi için Komutanlığa yaptığım başvurular üç yıl boyunca yanıtsız kaldı.

Ankara'dan sıkıyönetimin kaldırılacağı tarihi belirleyen Milli Güvenlik Kurulu kararının yayınlanmasından hemen 2 gün sonra, Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nın verdiği bir emirle, o güne kadar üç yıla yakın bir süre Mamak'ta tutulan kitapların, 3 Haziran 1985 tarihinde *"sıkıyönetim bünyesinde"* yakılarak imha edildiği ortaya çıkacaktır.

Yargı organlarınca aklanmış olan kitapların imhası, her şeyden önce, bir *devlet* sorununu gündeme getirmiştir. Bu, yargı gücünün yok sayılması, yargı kararlarının çiğnenmesiydi. Yıllarca ceza yasasının 142. maddesi karşısında düşünce özgürlüğünü, bilimi ve kitapları savunmuştum. Dramatik olan şuydu ki, şimdi, devletin verdiği kararların geçerliliğini devlete karşı savunacaktım.

Öncelikle devletin en yüksek katına durumu iletmeliydim. 10 Temmuz 1985 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na başvurdum. *"Kitaplarım*(m) *devletin uygar, şerefli yargıçlarının ve savcılarının imzalarını taşıyan kesinleşmiş beraat kararlarına ve takipsizlik kararlarına sahip"* olduğunu açıkladığım bu başvuru şu satırlarla noktalanıyordu:

> *" Şimdi, yasal olarak sahip olduğu 133 bin kitabı imha edilen bir vatandaş olarak benim karşı karşıya kaldığım soru şudur: Devleti oluşturan güçler arasında yargı gücü var mıdır, yok mudur? Mahkemeler gerçekten var mıdır, yok mudur? Mahkemeler varsa, bunların kararları geçerli midir, değil midir?*

Yüksek yargı organlarının, Yargıtay'ın, Askerî Yargıtay'ın kesinleştirici beraat kararları gerçekten kesin midir, değil midir? Açıktır ki, kamuoyu ortada yalnızca beni ilgilendiren özel bir sorunla değil, her şeyden önce devleti ilgilendiren vahim bir sorunla karşı karşıyadır.
Sorumluların hesap vermesi ve maddî ve manevî kayıplarımın tazmini için durumu ilgilerinize saygıyla arz ederim.
10 Temmuz 1985."

Cumhurbaşkanlığı'ndan bir yanıt gelmedi. Beklemiyordum da zaten. Sıkıyönetimin eylemlerinden sorumlu Başbakanlık'tan kitaplarımın bedelini ödemesini istedim. Başbakanlık da sustu.

Böylece bize mahkemenin yolu gösterilmiş oluyordu.

İdare mahkemesinde Başbakanlık aleyhine açtığım dava, Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 27 Haziran 1989 tarihli kararıyla Başbakanlığın tazminat ödemeye mahkûm edilmesiyle sonuçlandı.

Yargılama aşamasında, mahkeme dosyasına giren imha tutanağı, kitaplarımın *"sıkıyönetim bünyesinde"* 3 Haziran 1985 tarihinde yakılarak imha edildiğini ortaya koydu*.

Bilim ve Sosyalizm Yayınları'nın yeniden yayın dünyasına girmesi ve bu kitabın da yeniden yayınlanabilme olanağının yaratılması, uzun yılları alan böyle bir süreçten geçti.

Süleyman EGE

---

*Başbakanlığın Danıştay'a yaptığı temyiz itirazına yanıtımızda, kitapların imha biçimine ilişkin şu açıklamaya yer verildi:

*"... Ve zaten, ortada yasaya uygun bir işlemin sözkonusu olmadığı sorumlularca bilinen bir şeydir. **Yasaya uygun bir işlem kuşkusuz apaçık yapılır.** Oysa, kitaplarımızın imhası ve imha biçimi hep gizli tutulmak istenmiştir. Olay bize ancak, kitaplarımız hakkında bilgi almak için yaptığımız başvuru üzerine bildirilmiştir. Yapılan bildirimde de imha emri ve imha tutanağı belgeleri, istemimize karşın bize verilmemiştir. Kitaplarımızın nasıl imha edildiği, sorumlularca, mahkemeden de gizlenmek suretiyle, üç yıl boyunca "kitaplar imha için Seka'ya teslim edilmiştir" diye yanıtlanmış; ancak, imha belgelerinin getirtilmesi istemimizi dikkate alan mahkemenin 26.11.1987 tarihli ara kararı üzerine, davalı-Başbakanlığın mahkemeye sunmak zorunda kaldığı imha tutanağı ile 133 bin 607 kitabımızın "sıkıyönetim bünyesinde" yakılarak imha edildiği ortaya çıkmıştır."*

DİYALEKTİK MATERYALİZM, marksist-leninist partinin dünya görüşüdür. Doğa olaylarına yaklaşışı, onları inceleme ve anlama yöntemleri *diyalektik*, doğa olaylarını yorumlayışı, bu olayları kavrayışı ve teorisi *materyalist* olduğundan, bu dünya görüşü, diyalektik materyalizm adını almıştır.

Tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin ilkelerini toplum yaşamının incelenmesinde kullanır; bu ilkeleri toplum yaşamındaki olaylara, toplum ve toplum tarihi üzerindeki çalışmalara uygular.

Marx ve Engels, diyalektik yöntemlerini tanımlarlarken, genellikle, Hegel'i diyalektiğin temel ni-

teliklerini formüle eden filozof olarak gösterirler. Ama bu, Marx ve Engels diyalektiğinin Hegel diyalektiğinin aynısı olduğu anlamına gelmez. Çünkü, Marx ve Engels, Hegel diyalektiğinin idealist kabuğunu bir yana iterek, onun yalnızca rasyonel özünü almışlar ve daha da geliştirerek, ona modern, bilimsel bir biçim vermişlerdir.

> Marx şöyle diyor:
> "Benim diyalektik yöntemim, Hegel'inkinden yalnızca temelde farklı değil, üstelik onun tam karşıtıdır. Hegel'e göre 'ide' adı altında bağımsız bir konu (subject) haline bile dönüşen düşünme süreci, gerçeğin yaratıcısıdır, ve gerçek, 'ide'nin fenomenal [dış-olaysal] biçimidir. Bana göreyse, bunun tersine, düşünme süreci, insan kafasında yansıyan ve düşünce biçimlerine dönüşen madde dünyasından başka bir şey değildir."
> (Kapital, Cilt I.)

Marx ve Engels, kendi materyalizmlerini tanımlarlarken, genellikle, Feuerbach'tan materyalizmi doğrularına oturtarak yeniden kuran filozof olarak söz ederler. Ama bu, Marx ve Engels materyalizminin Feuerbach materyalizminin aynısı olduğu anlamına gelmez. Gerçekten de, Marx ve Engels, Feuerbach materyalizminin "asıl özünü" alarak onu materyalizmin bilimsel ve felsefî bir teorisi biçiminde geliştirmişler, ve onun idealist, dinî-ahlâkî kabuğunu kaldırıp atmışlardır. Biliyoruz ki, Feuerbach aslında bir materyalist olduğu halde, materyalizmin adına karşı çıkmıştır. Engels birkaç kez belirtmiştir ki, "Feuerbach, materyalist temeline karşın, geleneksel idealist zincirden kurtulmuş değildir; ve on-

daki gerçek idealizm, din ve ahlâk felsefesine gelir gelmez açıkça kendini göstermektedir."

(Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu)

Diyalektik Eski Yunan dilindeki, konuşmak, tartışmak anlamına gelen *dialego* sözcüğünden çıkmıştır. Eski zamanlarda diyalektik, muhatabın savındaki çelişkileri ortaya koyup bu çelişkilerin üstesinden gelmek yoluyla gerçeğe ulaşma sanatı demekti. Eski zamanlarda, düşüncedeki çelişkileri ortaya çıkarmanın ve karşıt görüşlerin çatışmasının, gerçeğe ulaşmada en iyi yöntem olduğunu kabul eden filozoflar vardı. Düşüncenin bu diyalektik yöntemi, sonraları doğa olaylarını da kapsadı; doğadaki olayları sürekli bir hareket ve değişme içinde gören, doğadaki gelişmeleri, doğadaki çelişkilerin gelişmesi sonucu olarak, ve doğadaki karşıt güçlerin birbirlerini karşılıklı etkilemeleri sonucu olarak kabul eden, doğanın diyalektik kavranması biçiminde gelişti.

Diyalektik, özünde metafiziğin tam karşıtıdır.

1. MARKSİST DİYALEKTİK YÖNTEMİN TEMEL NİTELİKLERİ ŞUNLARDIR:

a) Diyalektik, metafiziğin tersine, doğaya, rastgele toplanmış, birbirleriyle ilişkisiz, birbirlerinden bağımsız, ayrı şeyler, ayrı olaylar gözüyle değil, maddelerin ve olayların birbirleriyle organik olarak ilişkili bulunduğu, birbirlerine dayandığı ve birbirleriyle belirlendiği tam ve bağımlı bir bütün gözüyle bakar.

Bu yüzden, diyalektik yönteme göre, mademki doğanın herhangi bir kesimindeki bir olay, çevre-

sindeki koşullarla ilişkisiz, onlardan ayrı olarak düşünüldüğünde bizce anlamsız olacaktır, öyleyse, doğadaki hiçbir olay tek başına, çevresindeki olaylardan ayrı olarak kavranamaz; bunun tersi olarak da, çevresindeki olaylarla ayrılmaz bağlar içinde ve çevresindeki olaylarla koşullandırılmış olarak düşünülen her olayı kavramak ve açıklamak mümkündür.

b) Diyalektik, metafiziğin tersine, doğanın, durgunluk ve hareketsizlik, durağanlık ve değişmezlik halinde olmadığını, hep bir şeylerin doğduğu ve geliştiği, bazı şeylerin de parçalanıp öldüğü, sürekli bir hareket ve değişme, sürekli bir yenilenme ve gelişme halinde olduğunu kabul eder.

Bu yüzden, diyalektik yönteme göre, olaylar, yalnızca karşılıklı bağıntıları ve dayanışmaları açısından değil, ayrıca bu olayların hareketleri, değişmeleri, gelişmeleri, varoluşları ve varoluştan yokoluşa geçişleri açısından da düşünülmelidir.

Diyalektik yönteme göre, asıl önemli olan, o anda kalıcı gibi görünen, ama daha o andan başlayarak ölmeye yüz tutmuş olan şey değil, o anda kalıcı gibi görünmese bile, doğan ve gelişmekte olan şeydir. Çünkü diyalektik yöntem, ancak, yeni doğan ve gelişmekte olan şeylerin yenilmez olduğunu kabul eder.

Engels şöyle diyor:

"Tüm doğa, en küçüğünden en büyüğüne dek, küçük bir kum tanesinden güneşe, canlı en ilkel hücreden insana dek, sürekli bir varoluş ve yokoluş, sürekli bir akış, sonsuz bir hareket ve değişme içindedir."

(Doğanın Diyalektiği)

Onun için, Engels'in söylediği gibi, diyalektik, "şeyleri ve onların zihindeki yansımalarını, temel olarak karşılıklı ilişkileri, birbiriyle bağıntıları, hareketleri, doğuş ve yokoluş koşulları içinde ele alır."

(Aynı yapıt)

c) Diyalektik, metafiziğin tersine, gelişme sürecini, nicel değişmelerin nitel değişmelere yol açmadığı basit bir büyüme süreci gözüyle görmez; gelişmeyi, önemsiz ve belirsiz nicel değişmelerden, açık, temel nitel değişmelere geçilen, ve bu nitel değişmelerin, yavaş yavaş değil de, bir sıçrayış biçiminde, bir durumdan ötekine kesin ve hızlı olarak gerçekleştiği bir süreç olarak kabul eder. Buna göre, nitel değişmeler, rastgele değil, görünmeyen ve yavaş yavaş oluşan nicel değişmelerin doğal sonuçları olarak ortaya çıkarlar.

Bu yüzden, diyalektik yönteme göre, gelişme süreci daireler çemberi üstünde dönen bir hareket ya da geçmişteki olayların basit birer yinelenmesi olarak anlaşılmamalı; sürekli ve ileri bir hareket, eski bir nitel durumdan yeni bir nitel duruma geçen, basitten karmaşığa, alçaktan yükseğe doğru bir gelişme olarak bilinmelidir.

Engels diyor ki:

"Doğa, diyalektiğin denektaşıdır. Denilebilir ki, modern doğa bilimleri bu doğrulama için son derecede zengin ve gün geçtikçe çoğalan materyaller sağlamış; ve böylece, doğa sürecinin, son çözümlemede metafizik değil, diyalektik olduğunu, sonsuz bir tekdüzelikle sürekli olarak daireler çemberi üstünde dönmeyip gerçek bir tarih çizgisinden geçtiğini tanıtlamıştır. Bu konuda hemen, bitki ve hay-

vanlardan insana dek, bugünün organik dünyasının tümünün bir gelişme sürecinin ürünü olduğunu ve milyonlarca yıldan buyana gelişmekte olduğunu ortaya koyarak, doğanın metafizik kavranışına kesin bir vuruş indiren Darwin'den söz etmek gerekir."
(Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm)

Engels, diyalektik gelişmeyi, nicel değişmelerden nitel değişmelere geçiş olarak tanımlarken, şöyle diyor:

"Fizikte... her değişme, cismin kendine var olan ya da dışardan cisme verilmiş olan bir hareket biçiminin sonucu olarak, nicel değişmeyle nicelikten niteliğe geçiştir. Sözgelimi, suyun ısı derecesi önceleri onun sıvı durumuna etkili değildir. Ama sıvı durumundaki suyun ısı derecesi azalır ya da çoğalırsa, molekülleri arasındaki çekim bir an sonra değişecek ve durum değiştirerek buza ya da buhara dönüşecektir... Bir platin telin akkor duruma gelmesi için belli miktarda asgari bir elektrik akımı gereklidir. Her sıvının, elimizdeki olanaklarla ve gerekli olan ısı derecesiyle elde edebileceğimiz belli bir basınç altında, belli bir donma ve kaynama noktası vardır. Ve sonuç olarak, her gazın, uygun basınç ve soğutma koşullarında sıvı durumuna dönüşebileceği kritik bir noktası vardır. ... Fiziğin sabiteleri (değişmezleri, bir durumdan öteki bir duruma geçiş noktaları — J. Stalin) dediğimiz şey, birçok durumda, eldeki cismin durumundaki hareketin nicel (değişmesi) artışı ya da azalışı sonucu nitel değişmenin ortaya çıktığı ve bundan dolayı da niceliğin niteliğe dönüş-

tüğü düğüm noktalarından başka bir şey değildir."

(Doğanın Diyalektiği)

Engels, kimyaya geçerek, şöyle sürdürüyor:

"Kimya, nicel birleşimlerin değişmeleri etkisiyle oluşan cisimlerin nitel değişmelerinin bilimi olarak tanımlanabilir. Bu, Hegel'ce de bilinen bir gerçekti... Oksijeni ele alalım: molekülde iki atom yerine üç atom bulunursa, kokusu ve reaksiyonu adi oksijenden tamamen farklı bir cisim olan ozonu elde ederiz. Ve yine, oksijenin azot ve sülfürle değişik oranlarda birleşmesi sonunda, her kezinde, bütün öteki cisimlerden nitelikçe ayrı cisimlerin ortaya çıkması olayı da aynı kapsama girer."

(Aynı yapıt)

Sonuç olarak, Engels, Hegel'de değerli olan ne varsa beğenmeyip reddeden, ama yine de onun, cansızlar dünyasından canlılar dünyasına, inorganik madde diyarından organik madde diyarına geçişi yeni bir sıçrama dönemi olarak açıklayan ünlü tezini gözaçıklıkla aşıran Dühring'i eleştirirken, şöyle diyor:

"Bu, tam anlamıyla Hegelci ölçü bağıntılarının düğüm çizgisi üstündeki düğüm noktalarında yalnızca nicel artma ya da azalmanın ortaya koyduğu *nitel sıçramadır.* Sözgelimi, suyun ısıtılması ya da soğutulması durumunda —normal basınç altında— düğüm noktaları olan kaynama ve donma noktaları, yeni bir kümelenme durumuna geçiş sıçraması ve sonuç olarak da niceliğin niteliğe dönüşmesi durumudur."

(Anti-Dühring)

d) Diyalektik, metafiziğin tersine, doğadaki her şeyin ve her olayın yapısında iç çelişkilerin varlığını kabul eder. Çünkü hepsinin olumlu ve olumsuz yanları, bir geçmişi ve bir geleceği, ölen bir yanı ve gelişen bir yanı vardır. İşte bu karşıtlar arasındaki savaşım, yeniyle eski arasındaki, ölenle doğan arasındaki, yitip gidenle gelişen arasındaki savaşım, gelişme sürecinin iç kapsamını, yani nicel değişmelerin nitel değişmelere dönüşmesi biçiminde beliren iç kapsamını, oluşturur.

Bundan dolayı, diyalektik yönteme göre, alçaktan yükseğe doğru olan gelişme süreci, olayların uyumlu bir evrimi biçiminde olmayıp, maddelerin ve olayların özünde var olan çelişmelerin ortaya çıkmasına ve bu çelişmelerin temelindeki karşıt yönelişlerle işleyen "savaşım"a dayanır.

Lenin, "en uygun anlamıyla, diyalektik, şeylerin *asıl özündeki* çelişmenin incelenmesidir" diyor.

(Felsefe Defterleri)

Ve, daha ilerde Lenin şöyle der:

"Gelişme, karşıtların 'savaşımı'dır."

(Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm)

İşte, marksist diyalektik yöntemin temel nitelikleri kısaca bunlardır.

Diyalektik yöntemin ilkelerinin, toplum yaşamının ve toplum tarihinin incelenmesi alanına uzatılmasının ne kadar gerekil olduğu, bu ilkelerin toplum tarihine, proletarya partisinin pratik faaliyetine uygulanmasının ne büyük önem taşıdığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Dünyada olaylar her şeyden ayrı ve tek başlarına değilse, bütün olaylar birbirlerine bağlı ve birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırıyorlarsa,

açıkça görülür ki, tarihteki bütün sosyal sistemler ve sosyal hareketler de, çoğu tarihçilerin sık sık başvurdukları gibi, "sonsuz adalet" ya da başka birtakım önyargılar açısından değerlendirilemezler; *ancak ve ancak, o sistemi ya da sosyal hareketi doğuran* ve o sisteme ilişkin koşullar açısından değerlendirilebilirler.

Günümüzün koşulları altında köleci sistem, saçma, aptalca ve anormal olurdu. Ama çözülmeye yüztutmuş bir ilkel komünal sistem koşullarında, ilkel komünal sisteme göre daha ileri bir adım olan köleci sistem tamamen doğal ve mantıkî bir olaydır.

Sözgelimi 1905 Rusya'sında, Çarlığın ve burjuva toplumunun varlığı sırasında burjuva-demokratik cumhuriyeti kurma istemi tamamen anlaşılır, yerinde ve devrimci bir istemdi. Çünkü o zamanlar burjuva cumhuriyeti ileriye doğru bir adım demekti. Ama şimdi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği koşullarında, burjuva-demokratik cumhuriyeti kurma istemi çok anlamsız ve karşı-devrimci bir istem olur. Çünkü Sovyet Cumhuriyeti'yle karşılaştırıldığında, burjuva cumhuriyeti kurma çabası geriye atılmış bir adımdır.

Her şey koşullara, zamana ve yere bağlıdır.

Şurası açıktır ki, sosyal olaylara böyle tarihsel bir açıdan bakılmadıkça, tarih biliminin varlığı ve gelişmesi olanaksız olacaktır. Çünkü, ancak böyle bir görüş, tarih bilimini bir karmakarışıklık, bir rastlantılar ve saçmasapanlıklar yığını olmaktan kurtarabilir.

Devam edelim. Dünya sürekli bir hareket ve gelişme halindeyse, eskinin ölmesi ve yeninin büyümesi bir gelişme yasasıysa, açıktır ki, artık "de-

ğişmez" sosyal sistemlerin, özel mülkiyet ve sömürünün "sonsuz ilkeleri"nin, köylünün toprak ağasına, işçinin kapitaliste baş eğdirilmesine ilişkin "öncesiz ve sonsuz düşünler"in varlığı olanaksız bir şeydir.

Bu yüzden, nasıl bir zamanlar feodal sistemin yerini kapitalist sistem aldıysa, kapitalist sistemin yerini de sosyalist sistem alabilir.

Onun için, çabalarımızı, bugün en egemen gücü oluşturmuş da olsalar, toplumun artık gelişmeyen tabakaları üstüne değil, bugün egemen güç sayılmasalar bile, gelişen ve önünde geniş bir geleceği olan tabakaları üstüne dayandırmalıyız.

1880-1890 yıllarında, marksistlerin Narodniklere karşı savaşımı döneminde, Rusya proletaryası, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan kendi başına köylüler yığınına göre çok küçük bir azınlıktı. Ama köylüler bir sınıf olarak çözülürlerken, proletarya sınıf olarak gelişiyordu. Ve, proletaryanın bir sınıf olarak gelişmesi yüzündendir ki, marksistler eylemlerini proletaryaya dayandırmışlardı. Bunda da yanılmamışlardı. Çünkü bildiğimiz gibi, sonradan proletarya önemsiz bir güç olmaktan çıkıp birinci derecede tarihsel ve politik bir güç durumuna gelmiştir.

Bu yüzden, politikada hata yapmamak için hep ileriye bakılmalıdır, geriye değil.

Devam edelim. Yavaş nicel değişmelerden hızlı ve âni nitel değişmelere geçiş bir gelişme yasasıysa, ezilen sınıfların yaptığı devrimlerin çok normal ve kaçınılmaz olduğu da apaçık ortaya çıkar.

Bu bakımdan, kapitalizmden sosyalizme geçiş ve işçi sınıfının kapitalist boyunduruktan kurtulması, yavaş yavaş değişmelerle, reformlarla değil,

ancak, kapitalist sistemin nitel değişmesiyle, devrim yoluyla gerçekleşebilir.

Bu bakımdan, politikada hata yapmamak için, devrimci olmak gerekir, reformist değil.

Devam edelim. Gelişme, iç çelişmelerin ortaya çıkmasıyla, bu çelişmeler temeline dayanan karşıt güçler arasındaki çatışmalarla ve çatışmaların sonucunda bu çelişmelerin aşılması yoluyla oluşuyorsa, açıkça anlaşılacağı gibi, proletaryanın sınıf savaşımı çok normal ve kaçınılmaz bir olaydır.

Bu yüzden, kapitalist sistemdeki çelişmeleri örtbas etmemeli, onların üstünü açıp gözler önüne sermeliyiz; sınıf çatışmasını kısıtlamamalı ve onu sonuna dek sürdürmeliyiz.

Bu yüzden, politikada hata yapmamak için, proletarya ve burjuvazinin çıkarlarının uzlaşması üstüne kurulmuş reformist bir politika değil, "kapitalizmin sosyalizmle kaynaşması"nı öngören uzlaşıcı bir politika değil, uzlaşmaz bir proleter sınıf politikası yolu izlenmelidir.

İşte, marksist diyalektik yöntemin, toplum yaşamına, toplum tarihine uygulanmış biçimi budur.

Marksist felsefî materyalizme gelince, bu da, temelde felsefî idealizmin tam karşıtıdır.

2. MARKSİST FELSEFÎ MATERYALİZMİN TEMEL NİTELİKLERİ ŞUNLARDIR:

a) Dünyayı, bir "mutlak ide"nin, bir "evrensel ruh"un, "bilinç"in cisimleşmesi olarak gören idealizmin tersine, marksist felsefî materyalizm, dünyayı haliyle *maddî* olarak kabul eder; dünyadaki bütün değişik olayları, hareket halindeki maddenin değiş-

şik biçimleri olarak görür; diyalektik yöntemin ortaya koyduğu gibi, olayların karşılıklı ilişkileri ve birbirine bağlılıkları, hareket eden maddenin gelişme yasasıdır; dünya, maddenin hareket yasalarına uygun olarak gelişir ve hiçbir "evrensel ruh"a gereksinimi yoktur.

Engels diyor ki:

"Materyalist dünya görüşü, doğanın, olduğu gibi, hiçbir şey katmaksızın kavranmasıdır."

(Ludwig Feuerbach'ın Tezi)

"Dünya bir tümdür; hiçbir insan tarafından yaratılmamıştır; o sistemli olarak parlayan ve sistemli olarak sönen, öncesiz ve sonsuz canlı bir alev halindeydi ve öyle olarak da kalacaktır" diyen eski filozof Heraklit'in materyalist görüşünden söz ederken Lenin, "diyalektik materyalizm ilkelerinin çok güzel bir anlatımıdır bu" diyor.

(Felsefe Defterleri)

b) Gerçekte yalnız bilincimizin var olduğunu, maddî dünyanın, varlığın, doğanın, ancak bizim bilincimizde, duyularımızda, düşün ve algılarımızda bulunduğunu savunan idealizmin tersine, marksist materyalist felsefe, maddeyi, doğayı, varlığı bilincimizin dışında ve ondan bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçek olarak kabul eder. Madde, bütün duyuların, düşünlerin ve bilincin kaynağı olduğu için, ilk veridir. Maddenin, varlığın bir yansıması olan bilinçse, ikinci veridir. Düşünce, gelişmesinde yüksek bir kusursuzluk düzeyine erişmiş olan bir maddenin, yani beynin ürünüdür. Beyin düşünme organıdır, ve bu yüzden, insanın düşünceyi maddeden ayırması büyük bir yanlışlık yapması demektir.

Engels, şöyle diyor:

"Düşüncenin varlıkla, ruhun doğayla ilişkisi sorunu tüm felsefenin en önemli sorunudur. Filozofların bu soruya verdikleri yanıtlar, onları iki büyük kampa ayırmıştır. Ruhun doğaya göre öncelik taşıdığını ileri sürenler... *idealizm* kampını oluştururlar. Doğaya öncelik tanıyan ötekilerse *materyalizm*'in çeşitli ekollerini oluştururlar."

(Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu)

Engels, şöyle sürdürüyor:

"Tek gerçek, bizim de içinde olduğumuz, duyusal olarak algılanabilen maddî dünyadır... Bilincimiz ve düşüncemiz, ne kadar duyuların üstünde görünürlerse de, maddî ve bedensel bir organın, yani beynin ürünüdürler. Madde ruhun ürünü değil, tersine, ruhun kendisi maddenin en yüksek ürününden başka bir şey değildir."

(Aynı yapıt)

Madde ve düşünce sorunu üzerine, Marx şöyle diyor:

"Düşünceyi, düşünen maddeden ayırmak olanaksızdır. Bütün değişikliklerin öznesi maddedir."

(Kutsal Aile)

Lenin, marksist materyalist felsefeyi tanımlarken şöyle diyor:

"Genellikle, materyalizm, nesnel gerçek varlığın (maddenin) bilinçten, duyulardan ve deneyimden bağımsız olduğunu kabul eder...Bilinç ... varlığın bir yansımasından başka bir şey değildir, ve en fazla, varlığın yaklaşık olarak doğru (yeterli, tamı tamına) bir yansımasıdır.

(Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm)

Ve, Lenin, şöyle sürdürüyor:

"Madde, duyu organlarımıza etki yaparak duygular yaratan şeydir. Madde bize duyularla verilen nesnel bir gerçektir... Madde, doğa, varlık, fiziksel olan her şey ilk veridir; ruh, bilinç, duyular, ruhsal olan her şey ise ikinci veridir."

(Aynı yapıt)

"Dünya tablosu, maddenin nasıl hareket ettiğini ve maddenin *nasıl düşündüğü*'nü gösteren bir tablodur."

(Aynı yapıt)

"Beyin düşünme organıdır."

(Aynı yapıt)

c) Dünyanın ve onun yasalarının bilinebileceğini yadsıyan, bilgilerimizin değerine inanmayan, nesnel gerçeği kabul etmeyen ve dünyanın bilimle anlaşılamayacak "kendinde şeyler"le dolu olduğunu savunan idealizmin tersine, marksist felsefî materyalizm, dünyayı ve onun yasalarını tümüyle bilinebilir, deneyim ve pratikle doğrulanmış olan doğa yasaları üzerine bilgilerimizin nesnel gerçeğin tutarlılığını taşıyan geçerli bilgiler olduğunu kabul eder. Ve dünyada bilinmeyecek hiçbir şey yoktur, yalnızca henüz bilemediğimiz, ama bilim ve pratik yoluyla açıklanacak ve bilinir duruma sokulacak şeyler vardır.

Dünyanın bilinemiyeceğini ve kavranamayacak "kendinde şeyler"in var olduğunu savunan Kant ve öteki idealistlerin görüşlerini eleştirip bilgimizin sağlam bilgi olduğunu ileri sürerek, materyalist tezi savunurken, Engels, şunları yazıyor:

"Bunu ve bütün öteki felsefî fantezileri en et-

kili biçimde çürüten şey, pratik, özellikle deneyim ve sanayi pratiğidir. Bir doğa sürecini kavrayışımızın doğruluğunu, o süreci kendimiz yaparak, onu kendi öz ortamında oluşturarak ve üstelik kendi amaçlarımız için kullanarak tanıtlayabiliyorsak, Kant'ın o kavranması olanaksız olan 'kendinde şey'ine bir son vermiş oluruz. Bitki ve hayvan organlarından elde edilen kimyasal maddeler, organik kimya, onları ardardına üretmeye başlayana dek, böyle 'kendinde şeyler' olarak kaldılar. Bundan sonradır ki, o 'kendinde şey' bizim için bir şey haline geldi. Sözgelimi, kökboyanın renkli maddesi aliçeri, şimdi artık, tarlalarda kökboya yetiştirmekle değil, çok daha ucuz ve kolaylıkla kömür katranından elde edilmektedir. Üç yüzyıl boyunca, Kopernik'in güneş sistemi bir hipotez olarak kaldı; doğruluğu üzerine bire karşı yüzbin, onbin bahse girişilebilecek bir hipotez olarak, ama yine de bir hipotez olarak. Ama ne zaman ki, Leverrier, bu sistem sayesinde elde edilen sayılara dayanarak bilinmeyen bir gezegenin varlığının gerekliliğini ortaya koydu ve üstelik bu gezegenin gökte mutlaka olması gereken durumunu hesapladı; ne zaman ki Galile, gerçekten bu gezegeni buldu, Kopernik sistemi de tanıtlanmış oldu."

(Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu)

Bogdanov, Bazarov, Yüşkeviç ve Mach'ın öteki izleyicilerinin fideizmini* suçlayarak, doğa yasaları üzerine edindiğimiz bilimsel bilgilerin sağlamlı-

* Fideizm: İlk doğruların bilgisi imanla kazanılır diyen ve akla göre imana öncelik tanıyan felsefi anlayış (çeviren).

ğını, bilimsel yasaların nesnel gerçekleri temsil ettiğini ileri süren ünlü materyalist tezi savunurken, Lenin, şöyle diyor:

> "Çağdaş fideizm hiçbir zaman bilimi yadsımaz. Yadsıdığı tek şey, bilimin 'abartılmış savlar'ı, yani nesnel gerçeği bilme savlarıdır. Materyalistlerin düşündüğü gibi, nesnel gerçek varsa, insan 'deneyiminde' dış dünyayı yansıtan doğa bilimleri, yalnız onlar, bize nesnel gerçeği vermeye yetenekliyse, fideizmin tümü çürütülmüş demektir."
>
> (Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm)

Marksist felsefî materyalizmin karakteristik nitelikleri kısaca işte bunlardır.

Felsefî materyalizm ilkelerinin toplum yaşamını ve toplum tarihini inceleme alanlarına uzatılmasının ne kadar gerekli olduğu, bu ilkelerin toplum tarihine ve proletarya partisinin pratik faaliyetine uygulanmasının ne büyük önem taşıdığı kolayca anlaşılmaktadır.

Doğa olayları arasındaki karşılıklı ilişki, bağlılık doğanın gelişme yasalarıysa, bundan, sosyal yaşamdaki olaylar arasındaki karşılıklı ilişki ve bağlılığın da toplumun gelişme yasaları olduğu ve rastgele bir şey olmadığı sonucu çıkar ortaya.

Böylece, toplumsal yaşam ve toplum tarihi bir "rastlantılar" yığını olmaktan kurtulur; çünkü toplum tarihi, toplumun zorunlu bir gelişmesi haline ve toplumsal tarihin incelenmesi de bir bilim haline gelir.

Bu yüzden, proletarya partisinin pratik faaliyeti, "seçkin kişilerin" iyi niyetleri, "aklın", "evrensel ahlâk"ın vb. isterleri üstüne değil, toplumun geliş-

me yasaları ve bu yasaların incelenmesi üstüne oturtulmalıdır.

Devam edelim. Dünya bilinebilirse, doğanın gelişme yasaları üzerine edindiğimiz bilgiler nesnel gerçeklerin geçerliliğini taşıyan sağlam bilgilerse, bundan, toplum yaşamının, toplumsal gelişmenin de bilinebileceği ve toplumsal gelişme yasaları üzerine edinilen bilimsel bilgilerin nesnel gerçek geçerliliği taşıyan sağlam bilgiler olduğu sonucu çıkar ortaya.

Bu yüzden, toplum tarihi bilimi, toplum yaşamındaki olayların tüm karmaşıklığına karşın, sözgelimi biyoloji kadar kesin bir bilim haline gelebilir, ve, toplumsal gelişme yasalarından pratik amaçlar için yararlanılabilir.

Bu yüzden, proletarya partisi, pratik faaliyeti içinde, kendine, olurolmaz nedenlerle değil, toplumsal gelişme yasalarıyla ve bu yasalardan çıkartılan pratik sonuçlarla yön vermelidir.

Bu yüzden, sosyalizm, eskiden olduğu gibi insanlık için görkemli bir gelecek düşü olmaktan çıkar, bir bilim haline gelir.

Bu yüzden, bilimle pratik faaliyet, teoriyle pratik arasındaki bağ, aralarındaki birlik, proletarya partisinin yolgösterici yıldızı olmalıdır.

Devam edelim. Doğa, varlık, maddî dünya birinci veri, bilinç ve düşünce ikinci, türevsel veriyse, maddî dünya insan bilincinden bağımsız olarak varolan nesnel gerçeği temsil ediyorsa, ve bilinç, bu nesnel gerçeğin bir yansımasıysa, bundan aynı biçimde, toplumun maddî yaşamının ve varlığının önde geldiği, ruhsal yaşamınınsa ikinci, türevsel bir veri olduğu, ve, toplumun maddî yaşamının insan iradesinden bağımsız olarak var olan nesnel

bir gerçek olduğu, toplumun ruhsal yaşamınınsa bu nesnel gerçeğin, bu varlığın bir yansıması olduğu sonucu çıkar ortaya.

Bu yüzden, toplumun ruhsal yaşamının oluşum kaynağını, sosyal düşünlerin, sosyal teorilerin, politik görüş ve politik kurumların doğuş kaynaklarını, bu düşünlerin, teorilerin, görüşlerin ve politik kurumların kendilerinde değil, bu düşünleri, teorileri, görüşleri vb. yansıtan toplumsal varlıkta, toplumun maddî yaşam koşullarında aramak gerekir.

Bu yüzden, toplum tarihinin değişik dönemlerinde değişik sosyal düşün, teori, görüş ve politik kurumlar görülebiliyorsa; köleci sistemde belli bir takım sosyal düşün, teori, görüş ve politik kurumlarla karşılaşmışken feodalizmde başkalarına, kapitalizmde daha başkalarına rastlıyorsak; bu düşünler, teoriler, politik görüş ve politik kurumlar, kendi "doğası" ve "özellikleri"yle değil, sosyal gelişmenin değişik dönemlerinde toplumun maddî yaşam koşullarının da değişik oluşuyla açıklanmalıdır.

Toplumun varlığı, toplumdaki yaşam koşulları nasılsa, o toplumun düşünleri, teorileri, politik görüş ve politik kurumları da öyledir.

Marx, bu konuyla ilgili olarak şöyle diyor:

"İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değil, tersine, bilinçlerini belirleyen sosyal varlıklarıdır."

(Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz)

Bu yüzden, politikada hata yapmamak ve boş hayalciler durumuna düşmemek için, proletarya partisi, eylemlerini soyut "insan aklının ilkeleri" üstüne değil, sosyal gelişmeyi belirleyen toplumun somut maddî yaşam koşulları temeline oturtmalı,

"büyük adamların" iyi niyetlerine değil, toplumun maddî yaşamının gelişmesinin gerçek gereksinimleri üstüne dayandırmalıdır.

Narodnikler, Anarşistler ve Sosyalist-Devrimciler'i de kapsayan bütün ütopyacıların başarısızlıklarının nedenleri arasında, toplumun maddî yaşam koşullarının toplumsal gelişmede oynadığı birinci derecedeki rolü anlayamayışları, ve, idealizme saplanarak, pratik faaliyetlerini, toplumun maddî yaşam koşullarının gelişme gereksinimleri üstüne değil, bu gereksinimlerin dışında ve bunlara karşı olan, toplumun gerçek yaşamından kopmuş "ideal planlar" ve "geniş kapsamlı projeler" üstüne dayandırmaları da vardır.

Marksizm-leninizmin gücü ve canlılığı, pratik faaliyeti toplumun maddî yaşam koşullarındaki gelişmenin gereklerine dayandırmasından ve onu toplumun gerçek yaşamından hiçbir zaman ayırmamasından gelir.

Ama, Marx'ın söylediklerinden, sosyal düşünlerin, teorilerin, politik görüş ve politik kurumların toplum yaşamında hiç önemi olmadığı, sosyal varlığı, toplumun maddî yaşam koşullarının gelişmesini karşılıklı olarak etkilemediği sonucu çıkmaz. Biz buraya dek yalnızca, sosyal düşünlerin, teorilerin, politik görüş ve politik kurumların *kaynaklarından, ortaya çıkışlarından* söz ettik; bunların toplumun ruhsal yaşamının, onun maddî yaşam koşullarının bir yansıması olduğunu söyledik. Bu sosyal düşünlerin, teorilerin, politik görüş ve politik kurumların önemine, tarihteki rollerine gelince, tarihsel materyalizm onları asla yadsımaz; tersine, onların toplum yaşamı ve toplum tarihi üzerindeki

rollerini ve *önemlerini* özellikle belirtir.

Değişik türde sosyal teoriler ve düşünler vardır. Günlerini doldurmuş olan ve toplumun can çekişen güçlerinin çıkarlarına hizmet eden eski düşünler ve teoriler vardır. Bunların önemi, toplumsal gelişme ve ilerlemeye zarar vermelerinden dolayıdır. Bir de, toplumun ilerici güçlerinin çıkarlarına hizmet eden, yeni ve ileri düşünler vardır. Bunlar, toplumun gelişmesine, ilerlemesine yardım ettikleri için önem taşırlar ve toplumun maddî yaşam koşullarındaki gelişmenin gereklerini ne kadar doğru yansıtırlarsa önemleri de o kadar büyüktür.

Yeni sosyal düşünler ve teoriler, ancak, toplumun maddî yaşamındaki gelişmenin toplumun önüne yeni görevler koymasıyla ortaya çıkarlar. Ama bir kez ortaya çıktıktan sonra da, toplumun maddî yaşamındaki gelişmenin ortaya koyduğu yeni görevlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştıran, toplumun ilerlemesine yardım eden en büyük güç haline gelirler. İşte tam bu noktada, yeni düşünlerin, yeni teorilerin, yeni politik görüş ve politik kurumların örgütleyici, harekete geçirici, değiştirici tüm önemi apaçık kendini gösterir. Yeni sosyal düşünler ve teoriler, topluma tamamen gerekli oldukları için, ve, bunların örgütleyici, harekete geçirici ve değiştirici nitelikleri olmaksızın toplumun maddî yaşam koşullarındaki gelişmenin zorunlu amaçlarının başarılması *olanaksız* olacağı için, ortaya çıkarlar. Toplumun maddî yaşamındaki gelişmenin ortaya koyduğu görevler tarafından ortaya çıkarılan bu yeni sosyal düşünler ve teoriler kendilerine yol bularak yığınların malı olurlar, yığınları toplumun can çekişen güçlerine karşı harekete

geçirerek örgütlerler, böylece de, toplumun maddî yaşamındaki gelişmeye zarar veren bu güçlerin yıkılmasını kolaylaştırırlar.

Bu yüzden, toplumun maddî yaşamının gelişmesiyle toplumsal varlığın göstermekte olduğu gelişmenin olgunlaşmış görevlerinin temeli üstünde fışkıran yeni sosyal düşünler, teoriler, politik görüş ve politik kurumlar, sonradan kendileri de toplumun maddî yaşamının olgunlaşmış görevlerini tümüyle sonuna dek yerine getirmek ve onun daha da gelişmesi olanağını sağlayacak gerekli koşulları yaratmak yoluyla, toplumsal varlığı ve toplumun maddî yaşamını etkilerler.

Marx, bununla ilgili olarak şöyle diyor:

"Teori, yığınları kavradığı anda maddî bir güç haline gelir."

(Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi)

Bu yüzden, toplumun maddî yaşam koşullarını etkilemek ve gelişmesini, ilerlemesini hızlandırmak için, proletarya partisi, öyle bir sosyal teoriye, öyle bir sosyal düşüne dayanmalıdır ki, bu sosyal düşün ve teori, toplumun maddî yaşamındaki gelişmenin gereklerini doğru bir biçimde yansıtsın; ve böylece de, geniş halk yığınlarını harekete geçirmeye, onları, karşı-devrimci güçleri ezmeye ve toplumun ileri güçlerine yol açmaya hazır proletarya partisinin büyük ordusu içinde seferber etmeye ve örgütlemeye yetenekli olsun.

"Ekonomistler"in ve Menşeviklerin başarısızlıklarının nedenlerinden biri de, ilerici teorinin, ilerici düşünlerin harekete geçirici, örgütleyici ve değiştirici rollerini kavrayamayarak, kaba materyalizme saplanmaları, bu rollerin önemlerini hemen

hemen sıfıra indirgeyerek, partiyi pasifliğe ve zayıflığa mahkûm etmeleridir.

Marksizm-leninizmin gücü ve canlılığı, toplumun maddî yaşamındaki gelişmenin gereklerini doğru bir biçimde yansıtan ilerici bir teoriye dayanmasından, teoriyi kendine uygun bir düzeye çıkarmasından, bu teorinin harekete geçirici, örgütleyici ve değiştirici gücünün her zerresini kullanmayı bir görev bilmesinden gelir.

İşte, tarihsel materyalizmin, toplumsal varlıkla toplumsal bilinç arasındaki, toplumun maddî yaşamındaki gelişmeyle toplumun ruhsal yaşamının gelişmesi arasındaki ilişkiler sorununa getirdiği çözüm budur.

3. TARİHSEL MATERYALİZM:

Şimdi, geriye şu soruyu açıklığa kavuşturmak kalıyor: Tarihsel materyalizm açısından son çözümlemede, toplumun görünüşünü, düşünlerini, görüşlerini, politik kurumlarını vb. belirleyen "toplumun maddî yaşam koşulları"yla ne anlatılmak isteniyor? "Toplumun maddî yaşam koşulları" ne demektir, bunların ayırdedici nitelikleri nelerdir?

Kuşkusuz bir şeydir ki, "toplumun maddî yaşam koşulları" kavramı, her şeyden önce, toplumun maddî yaşamının en vazgeçilmez ve değişmezlerinden biri olan, toplumsal gelişmeyi haliyle etkileyen coğrafî ortamı, toplumu çevreleyen doğayı kapsamaktadır. Peki, coğrafî ortamın toplumsal gelişmedeki rolü nedir? Coğrafî ortam, toplumun görünüşünü, insanların sosyal sisteminin niteliği-

ni, bir sistemden ötekine geçişini belirleyen ana etken midir?

Tarihsel materyalizm bu soruya olumsuz karşılık verir.

Coğrafî ortam, hiç kuşkusuz, toplumun değişmez ve vazgeçilmez koşullarından biridir. Ve elbette ki, toplumun gelişmesini etkiler: bu gelişmeyi hızlandırır ya da yavaşlatır. Ama, mademki toplumdaki gelişme ve değişmeler coğrafî ortamdaki gelişmelerden karşılaştırılamayacak kadar bir hızla ilerliyor, öyleyse, bu etki *belirleyici* bir etki değildir. Üç bin yıllık bir sürede, Avrupa'da birbiri ardısıra üç ayrı sistem gelmiştir: ilkel komünal sistem, kölecilik ve feodal sistem. Doğu Avrupa'da, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği toprağı üzerinde ardarda dört ayrı sosyal sistem geçmiştir. Oysa, bu süre içinde Avrupa'daki coğrafî koşullar ya hiç değişmemiştir ya da coğrafyada kaydedilemiyecek kadar az değişiklik olmuştur. Bu anlaşılır bir şeydir. Coğrafî ortamda az çok önemli bir değişme olması için milyonlarca yılın geçmesi gerekli olduğu halde, insanların toplumsal sisteminde hatta çok önemli bir değişikliğin olabilmesi için birkaç yüzyıl ya da iki bin şu kadar yıl yeter.

Bundan da anlaşılıyor ki, coğrafî ortam sosyal gelişmenin ana nedeni, *belirleyicisi* olamaz. Çünkü onbinlerce yıllık bir süre içinde hemen hemen değişmeden kalan bir şey, birkaç yüzyılda köklü değişikliklere uğrayan bir şeyin gelişmesinde temel neden olamaz.

Kuşkusuz bir şeydir ki, "toplumun maddî yaşam koşulları" kavramı, nüfus artışını, şu ya da bu kadar olan nüfus yoğunluğunu da kapsar. Çünkü insan, toplumun maddî yaşam koşullarının zorun-

lu öğelerinden biridir. Belli bir insan sayısı tabanına erişilmedikçe toplumun herhangi bir maddî yaşamı olamaz. Öyleyse, nüfus artışı, insanoğlunun sosyal sisteminin niteliğini belirleyen temel bir güç müdür?

Tarihsel materyalizm bu soruya da olumsuz karşılık verir.

Kuşkusuz, nüfus artışı toplumdaki gelişmeyi etkiler, bu gelişmeyi hızlandırır ya da yavaşlatır; ama toplumun gelişmesinde asıl güç olamaz ve toplumun gelişmesi üstüne olan etkisi *belirleyici* nitelikte bir etki değildir. Çünkü, nüfus artışı tek başına bir sosyal sistemin yerini, neden başkasına değil de, tam şu biçimde bir sosyal sisteme bıraktığını, neden ilkel komünal sistemin ardından kesinlikle köleci sistemin, onun ardından feodal sistemin, onun ardından da burjuva sisteminin gelip bir başka sistemin gelmediğini açıklayabilecek ipuçları veremez.

Nüfus artışı toplumsal gelişmenin belirleyici gücü olsaydı, daha fazla bir nüfus yoğunluğu, zorunlu olarak, buna bağlı daha yüksek biçimde bir sosyal sistem doğururdu. Ama durumun böyle olmadığını görüyoruz. Çin'deki nüfus yoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'ndekinden dört kat daha fazladır. Sosyal gelişme sırasında Amerika Birleşik Devletleri Çin'den önde gelir. Çünkü Çin'de hâlâ yarı-feodal bir sistem hüküm sürmektedir.* Oysa Amerika Birleşik Devletleri kapitalist gelişmenin en yüksek aşamasına erişeli çok oluyor. Belçika'daki nüfus yoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'nde-

* Bu kitap yazıldığı zaman (Eylül 1938) henüz Çin'de ulusal demokratik devrim gerçekleşmiş değildi (çeviren).

leri'ndekinden 19, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ndekinden 26 kat fazladır. Ama yine de, Amerika Birleşik Devletleri sosyal gelişme sırasında Belçika'dan ilerdedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne gelince, Belçika'yı tüm bir tarih döneminin gerisinde bırakmıştır. Çünkü Belçika'da kapitalist sistem hüküm sürdüğü halde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği daha şimdiden kapitalizmle işini bitirmiş ve sosyalist bir sistem kurmuştur.

Bunlar gösteriyor ki, nüfus artışı, toplumsal gelişmenin temel gücünü, sosyal sistemin temel niteliğini ve toplumun görünüşünü *belirleyen* güç değildir, olamaz da.

a) Peki ama, toplumun maddî yaşam koşulları düzeni içinde, toplumun görünüşünü, sosyal sistemin niteliğini, toplumun bir sistemden ötekine gelişmesini belirleyen temel güç öyleyse nedir?

Tarihsel materyalizme göre, bu güç, insanın varoluşu için gerekli olan *yaşama araçlarının elde ediliş biçimi;* toplumun yaşayabilmesi ve gelişebilmesi için zorunlu olan yiyecek, elbise, ayakkabı, ev, yakacak, üretim aletleri vb. gibi *maddî malların üretim biçimidir.*

İnsanların yaşamak için yiyeceğe, giyeceğe, ayakkabıya, barınağa, yakacağa vb. sahip olmaları, bu maddî mallara sahip olmak için de onları üretmeleri gerekir; ve, bunları üretmek için insanların yiyecek, giyecek, ayakkabı, barınak, yakacak vb. üretebilecekleri üretim aletlerine sahip olmaları, bu aletleri üretebilmeleri, kullanabilmeleri gerekir.

Maddî değerlerin üretilmesinde kullanılan *üre-*

tim aletleri, belirli bir *üretim deneyimi* ve *iş becerisi* sayesinde bu üretim aletlerini kullanan ve maddî değerler üretimini sürdüren *insanlar,* işte bütün bu öğeler hep birlikte toplumun üretim güçlerini oluştururlar.

Ama üretim güçleri, üretimin yalnızca bir yanı, üretim biçiminin yalnızca bir yönü, yani insanla maddî değer üretiminde yararlanılan şeyler ve doğa güçleri arasındaki ilişkileri anlatan bir yönüdür. Üretimin, üretim biçiminin başka bir yanı da, üretim sürecinde insanın insanla olan ilişkileri, yani insanlar arasındaki *üretim ilişkileri*'dir. İnsanlar doğaya karşı olan savaşımlarını sürdürürlerken ve maddî değerlerin üretiminde doğadan yararlanırlarken birbirlerinden tecrit edilmiş ve birbirlerinden ayrı kişiler olarak değil, birlik halinde, grup halinde, topluluk halinde bulunurlar. Bundan dolayı, üretim, her zaman ve her koşul altında *sosyal* bir üretimdir. Maddî değerlerin üretiminde insanlar, üretim içinde şu ya da bu biçimde aralarında karşılıklı ilişkiler, şu ya da bu biçimde üretim ilişkileri kurarlar. Bu ilişkiler, sömürüden kurtulmuş özgür insanlar arasında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma biçiminde olabilir, egemenlik ve boyuneğme ilişkileri biçiminde olabilir ya da bir üretim ilişkisi biçiminden öteki üretim ilişkisi biçimine geçiş biçiminde olabilir. Ama, üretim ilişkilerinin niteliği ne olursa olsun, her zaman ve her sistemde, aynen toplumun üretim güçleri gibi, üretimin zorunlu öğelerinden biridir.

Marx, şöyle diyor:

"Üretim içinde insanlar, yalnızca doğaya değil, birbirlerine de etki yaparlar. Ancak belli bir biçimde işbirliği ve faaliyetlerini mübade-

le ederek üretimde bulunurlar. Üretim yapabilmek için birbirleriyle belli bağıntılar kurarlar ve ilişkilere girerler, ve ancak, bu sosyal bağıntı ve ilişkiler içinde doğa üzerindeki eylemleri, yani üretim, gerçekleşir."
(Ücretli Emek ve Sermaye)

Sonuç olarak, üretim ve üretim biçimi, hem toplumun üretim güçlerini hem de insanların üretim ilişkilerini kapsar; bu yüzden de, bunların maddî değerler üretimi sürecindeki birliğinin bir anlatımıdır.

b) Üretimin *ilk özelliği,* bir noktada asla uzun bir süre kalmaması ve sürekli bir değişme ve gelişme halinde olmasıdır. Ayrıca, üretim biçimindeki değişmeler, kaçınılmaz olarak, sosyal sistemin tümünde, sosyal düşünlerde, politik görüş ve politik kurumlarda da bir değişmeyi gerektirir; üretim biçiminin değişmesi sosyal ve politik sistemin tümünün yeniden kurulmasını zorlar. Değişik gelişme derecelerinde, insanlar değişik üretim araçları kullanırlar, ya da daha kabaca söylersek, değişik yaşama biçimleri sürdürürler. İlkel komünde bir üretim biçimi, kölecilikte başka bir üretim biçimi, feodalizmde de daha başka bir üretim biçimi vardır vb. ... Buna bağlı olarak, insanların sosyal sistemleri, ruhsal yaşamları, politik görüş ve politik kurumları da bu üretim biçimlerine göre değişikliğe uğrarlar.

Üretim biçimi nasılsa, toplumun kendisi, toplumdaki düşün ve teoriler, politik görüş ve politik kurumlar da esas olarak öyledirler. Ya da, sorunu daha kabaca koyarsak, insanın yaşama biçimi nasılsa, düşünme biçimi de öyledir.

Bu demektir ki, toplumun gelişme tarihi, her şeyden önce, üretimin gelişme tarihi, yüzyıllar boyunca birbirini izleyen üretim biçimleri tarihi, üretim güçlerindeki ve insanların üretim ilişkilerindeki gelişmenin tarihidir.

Bu yüzden, sosyal gelişme tarihi, aynı zamanda, maddî değerleri üretenlerin, üretim süreci içinde temel güç olan ve toplumun varlığı için gerekli olan maddî değerlerin üretimini sürdüren emekçi yığınların tarihidir.

Bu yüzden, tarih bilimi, gerçek bir bilim olacaksa, artık sosyal gelişme tarihini kralların, generallerin davranışlarına, o devletteki "fatihlerin" ve "galiplerin" yaptıklarına indirgemekten kurtulmalı, bu bilim, her şeyden önce, maddî değerleri üretenlerin tarihi, emekçi yığınların tarihi, halkın tarihi olma yoluna girmelidir.

Bu yüzden, toplum tarihi yasalarının incelenmesinde, anahtar olarak, insanların aklını, toplumun görüş ve düşünlerini değil, herhangi bir tarih döneminde toplumun uyguladığı üretim biçimini, toplumun ekonomik yaşamını almamız gerekir.

Bu yüzden, tarih biliminin birinci görevi, üretimin yasalarını, üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin gelişme yasalarım incelemek ve ortaya çıkarmaktır.

Bu yüzden, proletarya partisi, gerçek bir parti olacaksa, her şeyden önce, üretimin gelişme yasalarını ve toplumun ekonomik gelişme yasalarını kavramalı ve bilmelidir.

Bu yüzden, proletarya partisi, politikasında hata yapmamak için, programını saptarken olsun pratik yaşamında olsun, esas olarak, üretimin ge-

lişme yasalarına, toplumun ekonomik gelişme yasalarına dayanmalıdır.

c) Üretimin *ikinci özelliği* de şudur: Üretimdeki değişme ve gelişmeler, daima, üretim güçlerinde ve her şeyden önce, üretim aletlerinde olan değişme ve gelişmelerle başlar. Bundan dolayı, üretim güçleri, üretimin en hareketli ve en devrimci öğesidir. İlkin toplumun üretim güçleri değişir ve gelişir; sonra da, bu gelişmelere *bağlı* ve *uygun* olmak üzere, insanlar arasındaki üretim ilişkileri, onların ekonomik ilişkileri değişikliğe uğrar. Ama bu, üretim ilişkilerinin, üretim güçlerinin gelişmesi üzerinde etkili olmadığı, ve üretim güçlerinin üretim ilişkilerine bağlı olmadığı anlamına gelmez. *Gelişmeleri üretim güçlerinin gelişmesine* bağlı bulunan üretim ilişkileri de, aynı biçimde, üretim güçlerinin gelişmesi üzerinde etkili olur, bu gelişmeyi hızlandırır ya da yavaşlatır. Ayrıca, şunu da belirtelim ki, üretim ilişkileri, çok uzun süre üretim güçlerindeki gelişmenin gerisinde kalamaz ve bu gelişmeyle çatışma halinde bulunamaz; çünkü, üretim ilişkilerinin üretim güçlerinin niteliğine ve durumuna uygun düşmesiyle ve üretim güçlerinin gelişmesine eksiksiz bir ortam yaratmasıyladır ki, üretim güçleri ancak o zaman tam olarak gelişebilir. Bundan dolayı, üretim ilişkileri, üretim güçlerindeki gelişmenin ne kadar gerisinde kalırsa kalsın, eninde sonunda, üretim güçlerindeki gelişme düzeyine ve üretim güçlerinin niteliğine uygun duruma gelmek zorundadır; ve, gerçekte de böyle olur. Yoksa üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin üretim sistemindeki birliği temelden bozulabilir, üretim tümüyle sarsıntıya uğ-

rayabilir, üretim krizi ve üretim güçlerinin yıkımı gibi bir durum çıkabilir ortaya.

Üretim araçları üzerindeki kapitalist özel mülkiyetin üretim sürecinin toplumsal niteliği ve üretim güçlerinin niteliğiyle apaçık bir çelişme halinde bulunduğu kapitalist ülkelerdeki ekonomik krizler, üretim ilişkileriyle üretim güçlerinin nitelikleri arasındaki uyuşmazlığın, üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın bir örneğidir. Üretim güçlerinin tahribi sonucunu veren ekonomik krizler, bu uyuşmazlığın sonucudur; ayrıca, bu uyuşmazlık, kurulu üretim ilişkilerini yıkmak ve üretim güçlerinin niteliğine uygun yeni ilişkiler kurmakla görevli sosyal devrimin ekonomik temelini oluşturur.

Tersine, üretim araçları üzerindeki toplumsal mülkiyetin üretim sürecinin toplumsal niteliğiyle tam bir uyumluluk halinde bulunduğu, dolayısıyla ne ekonomik krizlerin ne de üretim güçlerinin tahribinin sözkonusu olduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği sosyalist ekonomisi, üretim ilişkileriyle üretim güçlerinin nitelikleri arasındaki tam uyumluluğun bir örneğidir.

Sonuç olarak, üretim güçleri, üretimin yalnızca en hareketli ve en devrimci öğesi değil, aynı zamanda, üretimdeki gelişmenin belirleyici öğesidir.

Üretim güçleri nasılsa, üretim ilişkileri de öyle olmak zorundadır.

Üretim güçlerinin durumu bir soruyu, insanların gereksinimleri olan maddî değerleri ne gibi üretim aletleriyle ürettikleri sorusunu, yanıtlarken; üretim ilişkilerinin durumu da bir başka soruyu, *üretim araçları* (toprak, ormanlar, sular, ma-

den kaynakları, hammaddeler, **üretim aletleri, işletme** binaları, ulaşım ve haberleşme **araçları vb.)** kimin elindedir, bu üretim araçları **kimin denetimi** altındadır, toplumun tümünün mü, **yoksa bu** araçları öteki bireyleri, grupları, sınıfları **sömürmek** için kullanan tek başına bireylerin, grupların ya da sınıfların mı sorusunu, yanıtlar.

İşte üretim güçlerinin en eski zamanlardan günümüze dek gelişmesinin şematik bir tablosu: Yontmataş aletlerden ok ve yaya geçiş, ve bununla birlikte, avcılık yaşamından hayvanların evcilleştirilmesine ve ilkel hayvancılığa geçiş, taş aletlerden maden aletlere (demir balta, demir uçlu geliştirilmiş saban vb.) geçiş; ve buna ilişkin olarak da bitki ekimine ve tarıma geçiş; madenlerin işlenmesine yarayan madenî aletlerin daha da gelişmesi, demirci körüğünün, çömlekçiliğin icadı ve bunlara bağlı olarak el zanaatlarının gelişmesi, el zanaatlarının tarımdan ayrılması, bağımsız el zanaatlarının ve sonra manüfaktürün gelişmesi, el zanaatı aletlerinden makineye geçiş, el zanaatı ve manüfaktürün makineleşmiş sanayiye dönüşmesi, makine sistemine geçiş ve modern, makineleşmiş büyük sanayinin doğuşu — işte, insanlık tarihi boyunca toplumun üretim güçlerindeki gelişmenin, tam değilse bile, genel çizgisi böyledir. Açıkça anlaşılıyor ki, üretim aletlerindeki gelişme ve ilerlemeler üretimle ilişkili olan insanlar tarafından meydana getirilmiş, insanlardan bağımsız kalmamışlardır. Bunun sonucu, üretim aletlerinin değişmesiyle birlikte, üretim güçlerinin esas öğesi olan insanlar da değişmiş ve gelişmişlerdir, insanların üretim deneyimleri, çalışma alışkanlıkları, üretim aletlerini kullanma yetenekleri değişmiş ve

gelişmiştir.

Tarih boyunca, toplumun üretim güçlerinde görülen değişme ve gelişmeye uygun olarak, insanların üretim ilişkileri, ekonomik ilişkileri de *değişmiş ve gelişmiştir.*

Tarihte beş *temel* üretim ilişkisi tipi bilinmektedir: ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist.

İlkel komünal sistemde, üretim araçları üzerindeki kollektif mülkiyet, üretim ilişkilerinin temelidir. Bu durum, esas olarak o dönemin üretim güçlerinin niteliğine karşılık düşer. Taş aletler ve daha sonra ortaya çıkan ok ve yay, insanların doğa güçlerine ve vahşi hayvanlara karşı tek başlarına savaşım vermelerini güçleştiriyordu. Ormandan meyve toplamak, balık yakalamak, barınaklar yapabilmek için, insanlar ortaklaşa çalışmak zorundaydılar; ancak böylece, aç kalıp ölmekten, vahşi hayvanlara ya da komşu kabilelere kurban olmaktan kurtulabiliyorlardı. Ortak çalışma hem üretim araçlarının hem de ürünlerin ortak mülkiyetine yol açmıştı. O zamanlar, vahşi hayvanlara karşı savunma aracı olarak da kullanılan üretim aletleri dışında, herhangi bir üretim aracı üzerinde özel mülkiyet kavramı henüz yoktu. O zamanlar ne sömürme vardı ne de sınıflar.

Köleci sistemde, üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçları üzerindeki, ve ayrıca üretimde çalışan ve sahibinin herhangi bir hayvan gibi alıp satabildiği ya da öldürebildiği köle üzerindeki köle sahibinin mülkiyetidir. Bu gibi üretim ilişkileri, esas olarak, o dönemdeki üretim güçlerinin durumuna karşılık düşer. Taş aletler yerine, insanlar

artık madenî aletlere sahiptirler; ne çobanlığın, ne çiftçiliğin bilindiği ilkel ve sefil bir avcılık yerine, hayvancılığın, tarımın, el zanaatlarının ve bu çeşitli üretim kolları arasında bir işbölümünün ortaya çıktığı görülür; bireyler ve gruplar arasında ürünlerin mübadelesine, servetin birkaç kişi elinde birikmesine, üretim araçlarının gerçek birikiminin bir azınlığın elinde toplanmasına, ve, çoğunluğun azınlık tarafından boyun eğdirilip köleleştirilmesine yol açan olanakların belirdiği görülür. Artık burada, toplumun bütün üyelerinin üretim süreci içindeki ortak ve özgür çalışması görülmez; burada egemen olan şey, çalışmayan köle sahipleri tarafından sömürülen kölelerin zorla çalıştırılmasıdır. Onun için, artık burada üretim araçlarının ya da üretilen ürünlerin ortak mülkiyeti yoktur. Bunun yerini özel mülkiyet almıştır. Burada köle sahibi ilk ve esas mal sahibi, mutlak mal sahibidir.

Zenginler ve yoksullar, sömürenler ve sömürülenler, bütün haklara sahip olan insanlar ve hiçbir hakka sahip olmayan insanlar ve bunlar arasında zorlu sınıf savaşımı — işte, köleci sistemin görünüşü.

Feodal sistemde, üretim ilişkilerinin temeli, feodal beyin üretim araçları üzerindeki mülkiyeti, ve, onun öldürmeye artık hakkı olmadığı ama alıp satabildiği üretici olan serf üzerindeki sınırlı mülkiyetidir. Feodal mülkiyet, köylü ve zanaatçının üretim aletleri ve bireysel çalışma ürünü olan özel ekonomisi üzerindeki bireysel mülkiyetiyle bir arada bulunur. Bu üretim ilişkileri esas olarak o dönemdeki üretim güçlerinin durumuna karşılık düşer. Demirin eritilmesi, işlenmesi ve daha da geliştirilmesi,

demir uçlu saban ve dokuma tezgâhının yayılması, tarımın, bahçıvanlığın, bağcılığın, zeytinyağı imalâtının sürekli gelişmesi, el zanaatları atelyelerinin yanında imalâthanelerin de belirmesi — işte, bu sistemin üretim güçlerinin durumundaki belli-başlı çizgiler bunlar.

Yeni üretim güçleri, emekçinin üretimde belirli bir girişkenlik göstermesini, çalışmaya bir yakınlık ve ilgi duymasını gerektirir. Bu yüzden, feodal bey, işe ilgi duymayan ve hiçbir girişkenliğe sahip olmayan köleden vazgeçiyor, kendisine ait toprağı ve üretim aletleri olan ve toprağı ekip-biçerek elde ettiği üründen bir kısmını feodal beye ödeyecek derecede işe ilgi duyan serfle ilgilenmeyi yeğ tutuyor.

Burada özel mülkiyetin daha da gelişmiş olduğunu görüyoruz. Sömürü, biraz hafifleşmiş olmakla birlikte, hemen hemen kölecilikte olduğu kadar zorludur. Sömürenlerle sömürülenler arasındaki sınıf savaşımı, feodal sistemin ana çizgisini oluşturur.

Kapitalist sistemde, üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyettir. Üreticiler üzerinde, yani ücretli işçiler üzerinde artık mülkiyet yoktur. Bu sistemde işçiler kişi olarak bağımlılıktan kurtuldukları için, kapitalist onları öldüremez, satamaz; ama, üretim araçlarından yoksun olduklarından, açlıktan ölmemek için işgücünü kapitaliste satmak ve sömürü boyunduruğuna katlanmak zorundadırlar. Üretim araçları üzerinde, kapitalist mülkiyetin yanısıra, serflikten kurtulan köylülerin ve zanaatçıların kendi bireysel emeklerine dayanan, ve, önceleri oldukça geniş ölçüde yaygın bulunan özel mülkiyetleri de yer alır. El zanaatları

atelyeleri ve imalâthaneler, yerini makinelerle donatılmış kocaman fabrikalara ve işyerlerine bırakır. Köylülerin ilkel üretim aletleriyle ekip-biçtikleri feodal beylerin malikanelerinin yerini bilimsel yollarla işletilen tarım makineleriyle donatılmış güçlü kapitalist işletmeler alır.

Yeni üretim güçleri, üretimde çalışanların, bilisiz ve alıklaştırılmış serflerden daha bilgili ve daha kavrayışlı olmalarını, makineleri anlayıp onları kullanabilecek yetenekte olmalarını gerektirir. Bu yüzden, kapitalistler, serfliğin bağlarından kurtulmuş ve makineyi doğru-dürüst kullanabilecek derecede eğitim görmüş ücretli işçilerle iş görmeyi yeğ tutarlar.

Ama üretim güçlerini devasa ölçülerde geliştirmek için, kapitalizm, kendisinin de çözemiyeceği çelişmelerle bir ağ gibi sarılmıştır. Gitgide daha fazla emtia üreterek ve bunların fiyatlarını düşürerek, kapitalizm, rekabeti keskinleştirir; küçük ve orta özel mülk sahipleri yığınını yıkıma uğratır, onları proleterleştirir, satınalma güçlerini azaltır. Sonuçta, imal edilen metaların sürümü olanaksız durumu girer. Üretimi genişleten ve milyonlarca işçiyi kocaman fabrika ve işyerlerinde toplayan kapitalizm, üretim sürecine sosyal bir nitelik verir ve böylece kendi temelini kendisi sarsar. Çünkü, üretim sürecinin sosyal niteliği, üretim araçlarının sosyal mülkiyetini gerektirir. Oysa, üretim araçları özel kapitalist mülkiyet olarak kalır ve bu durum üretim sürecinin sosyal niteliğiyle bağdaşamaz.

Üretim güçlerinin niteliğiyle üretim ilişkileri arasındaki bu uzlaşması olanaksız çelişmeler, nö-

bet nöbet patlak veren fazla üretim krizleri sırasında açıkça kendini gösterir; yığınları yıkıma uğratmaları yüzünden yeterince alıcı bulamayan kapitalistler, ürünleri yakmak, mamul malları imha etmek, üretimi durdurmak, üretim güçlerini tahrip etmek zorunda kalırlar, ve bu durum, emtia azlığından değil, fazla emtia üretildiğinden dolayı ve milyonlarca insanın işsizlik ve açlıktan acı çektikleri sırada olur.

Bu demektir ki, artık kapitalist üretim ilişkileri toplumdaki üretim güçlerinin durumuna uygun düşmemekte ve onlarla uzlaşmaz çelişmeler içinde bulunmaktadır.

Bu demektir ki, kapitalizm, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyet yerine, sosyalist mülkiyeti koyma görevini yerine getirecek olan bir devrime gebedir.

Bu demektir ki, sömürenlerle sömürülenler arasında çok zorlu bir sınıf savaşımı, kapitalist sistemin esas özelliğidir.

Şimdilik yalnızca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde [kitabın yazıldığı tarih, Eylül 1938 itirabiyle—ç.] gerçekleştirilmiş olan sosyalist sistemdeki üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçlarının sosyal mülkiyetidir. Burada, artık ne sömürenler vardır ne de sömürülenler. Ürünler, harcanan emeğe göre ve "çalışmayan yemez" ilkesine dayanılarak dağıtılır. Burada, insanların üretim süreci içindeki karşılıklı ilişkileri, arkadaşça bir işbirliği ve sömürüden kurtulmuş işçilerin sosyalist dayanışmaları biçimindedir. Burada, üretim ilişkileriyle üretim güçlerinin durumu arasında tam bir uygunluk vardır. Çünkü, üretim sürecinin sosyal niteliği,

üretim araçları üzerindeki sosyal mülkiyetle desteklenmiştir.

Bu yüzden, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ndeki sosyalist üretimde, nöbet nöbet patlak veren fazla üretim krizleri ve bunun sonucu olan saçmalıkların hiçbiri görülmez.

Bu yüzden, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde, üretim güçleri hızlandırılmış bir tempoyla gelişir; çünkü bunlara karşılık düşen üretim ilişkileri, böyle bir gelişme için elverişli bir ortam yaratırlar.

İşte, insanlık tarihi boyunca, insanlar arasındaki üretim ilişkilerinin gelişme tablosu.

İşte, üretim ilişkilerindeki gelişmenin, toplumun üretim güçlerinin gelişmesine ve özellikle üretim aletlerinin gelişmesine bağlılığı böyledir; ve bu bağlılık sonucudur ki, üretim güçlerindeki değişme ve gelişmeler, eninde sonunda üretim ilişkilerinde de değişmelere ve gelişmelere yol açarlar.

Marx, şöyle diyor:

"İş araçlarının* kullanımı ve yapımı, bunlar embriyo halinde bazı hayvan türleri arasında da görülmekle birlikte, insanın yürüttüğü spesifik iş sürecinin belirleyici niteliğidir; ve bundan dolayı, Franklin, insanı 'alet yapan hayvan' (a tool-making animal) diye tanımlamıştır. Fosil durumundaki kemik kalıntılarının bulunup bir araya getirilmesi, nesli tükenmiş hayvan türlerinin yapılarını anlamak için nasıl bir önem taşıyorsa, alet, yani iş araçları kalıntıları da tarihe karışmış ekonomik toplum bi-

* İş araçları derken Marx'ın düşündüğü esas olarak üretim âletleriydi.

çimleri üzerinde yapılan incelemeler ve varılacak sonuçlar için aynı önemi taşır. Ekonomik çağları birbirinden ayırdeden şey, yapılmış olan maddeler değil, bunların *nasıl* ve hangi iş araçlarıyla yapılmış olduğudur... İş araçları yalnızca insan işgücünün geçirmiş olduğu gelişmenin derecesini ölçen şeyler olmakla kalmazlar, aynı zamanda, bu işgücünün hangi toplumsal koşullar altında kullanılmış olduğunu da gösterirler."

(Kapital, Cilt I.)

Yine, Marx, şöyle diyor:

"Sosyal ilişkiler, üretim güçleriyle sıkısıkıya bağlıdırlar. İnsanlar yeni üretim güçleri elde ederek üretim biçimlerini değiştirirler, ve, üretim biçimlerini, yaşamlarını kazanma biçimlerini değiştirerek, bütün sosyal ilişkilerini değiştirirler. El değirmeni size feodal toplumu, buhar makinesi kapitalist toplumu verecektir."

(Felsefenin Sefaleti)

"Üretim güçlerinin gelişmesinde, sosyal ilişkilerin yıkımında, düşünlerin oluşumunda sürekli bir hareket vardır; değişmeyen tek şey, hareketin soyutlamasıdır."

(Aynı yapıt)

Komünist Manifesto'da formüle edilmiş olan tarihsel materyalizmin niteliğinden söz ederken, Engels şöyle diyor:

"Her tarih döneminin ekonomik üretimi ve zorunlu olarak bundan çıkan toplumsal biçimlenme, o dönemin politik ve düşünce tarihinin temelidir; ve bunun sonucu olarak, (il-

kel komünal toprak mülkiyetinin ortadan kalkmasından buyana) tüm tarih, sömürenle sömürülen, egemen olanla egemen olmayan sınıfların sosyal gelişmenin çeşitli aşamalarındaki savaşımlarının, yani sınıf savaşımlarının tarihidir; ama bu savaşımın şimdi ulaştığı aşamada, sömürülen ve ezilen sınıf (proletarya), aynı zamanda tüm toplumu sömürüden, ezilmeden ve sınıf savaşımlarından nihaî olarak kurtarmadan, kendisini sömüren ve ezen sınıftan (burjuvaziden) kurtaramaz...,"

(Komünist Manifesto'nun Almanca baskısına önsöz)

d) Üretimin *üçüncü özelliği,* yeni üretim güçlerinin ve buna bağlı olarak üretim ilişkilerinin, eski sistemin dışında ve eski sistemin yokolmasından sonra değil, eski sistemin içinde doğmasıdır. Bu, insanın önceden düşünülmüş ve bilinçli faaliyetinin bir sonucu değil, kendiliğinden ve insan iradesinden bağımsız bir oluşumdur. Kendiliğinden ve insan iradesinden bağımsız oluşması da iki nedene dayanır.

Bu nedenlerden birincisi, insanların şu ya da bu üretim biçimini seçme özgürlüğüne sahip olmayışı, yaşama giren her yeni kuşağın, bir önceki kuşağın çalışmaları sonucu yaratılmış olan üretim güçleriyle ve üretim ilişkileriyle yüz yüze gelmesi, ve bu nedenle de, maddî değer üretimi için, önceden üretim alanında hazır bulduğu her şeye kendini uydurmak ve her şeyi kabul etmek zorunda olmasıdır.

İkinci neden de, insanın, şu ya da bu üretim aletini, üretim güçlerindeki şu ya da bu öğeyi geliştirirken, bu gelişmelerin *sosyal* sonuçlarını gö-

remeyişi, anlayamayışı ve bunu durup düşünemeyişidir. Onu ilgilendiren, günlük çıkarları, işinin kolaylaşması ve kendisi için doğrudan ve elle tutulur birtakım yararlar sağlamasıdır.

İlkel komünal toplumun üyelerinden bazıları, yavaş yavaş, araştıra araştıra, taş aletlerden demir aletlere geçtikleri zaman, hiç kuşkusuz bu buluşun yol açacağı *sosyal* sonuçları bilmiyorlardı ve bunu durup düşünmemişlerdi. Madenî aletlere geçişin üretimde bir devrim olduğunu ve sonunda köleci sistemi getireceğini görmemişler, anlamamışlardı. Onların istedikleri yalnızca, işlerinin kolaylaşması ve kısa sürede maddî yarar sağlayabilmeleriydi. Bilinçli faaliyetleri günlük çıkarlarının dar sınırlarını aşmıyordu.

Feodal sistem döneminde, Avrupa'nın genç burjuvazisi, küçük zanaatçı atelyelerinin yanısıra büyük imalathaneler de kurup, böylece toplumun üretim güçlerini geliştirmeye başladığı zaman, kuşkusuz bu buluşun *sosyal* sonuçlarını bilmiyordu ve bunu durup düşünmemişti; burjuvazi, bu "küçük" buluşun, sosyal güçleri yeniden gruplaştıracağını, ve bunun, burjuvaziye olan iyiliklerine pek değer verilen krallık egemenliğine karşı olsun, burjuvazinin en ileri gelenlerinin çoğu kez aralarına girmek için can attıkları soylulara karşı olsun, bir devrimle sonuçlanacağını görmemiş, anlamamıştı. Onun istediği yalnızca, üretilen metaların maliyetini düşürmek, Asya ve yeni keşfedilmiş bulunan Amerika pazarlarına fazla miktarda emtia yığabilmek ve daha fazla kâr elde edebilmekti. Onun bilinçli faaliyeti bu pratik günlük çıkarların dar sınırlarını aşmıyordu.

Rus kapitalistleri, yabancı kapitalistlerle bir

likte, Çarlığa dokunmadan ve köylüleri ağaların pençesine atarak, Rusya'ya büyük modern makineleşmiş sanayiyi soktukları zaman, hiç kuşku yok ki, üretim güçlerindeki bu aşırı büyümenin ne gibi *sosyal* sonuçlara neden olacağını bilmiyorlardı ve bunu durup düşünmemişlerdi. Toplumun üretim güçlerindeki bu büyük atılımın, sosyal güçleri yeniden gruplaştıracağını, bunun da proletaryanın köylülerle birlik olarak sosyalist devrime zafer kazandırmasını sağlayacağını görmemişler, anlamamışlardı. Onların istediği yalnızca, sanayi üretimini olabildiğince genişletmek, geniş iç pazarın denetimini ele geçirmek, üretimi tekelleştirmek ve ulusal ekonomiden olabildiğince çok kâr sızdırmaktı. Onların bilinçli faaliyetleri tamamen pratik günlük çıkarların ötesine geçmiyordu.

Bu konuda, Marx şöyle diyor:

"İnsanlar, varlıklarının sosyal üretiminde (yani, insanların yaşaması için gerekli olan maddî malların üretiminde — Stalin), aralarında zorunlu, iradelerinden *bağımsız*,* belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri maddî üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesine karşılık düşer."

(Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz)

Ama, bu, üretim ilişkilerindeki değişmeler ve eski üretim ilişkilerinden yeni üretim ilişkilerine geçiş, düzenli olarak, çatışmasız ve karışıklık olmadan gerçekleşir demek değildir. Tersine, böyle bir geçiş, genellikle, eski üretim ilişkilerinin devrimle yıkılması ve yeni üretim ilişkilerinin kurul-

* Altını ben çizdim — J. Stalin.

ması biçiminde olur. Üretim güçlerinin gelişmesi ve üretim ilişkileri alanındaki değişmeler, belirli bir döneme dek, kendiliğinden, insan iradesinden bağımsız olarak gerçekleşir. Ama bu ancak, belirli bir ana dek, yeni ve gelişen üretim güçleri yeterli bir olgunluk aşamasına erişinceye dek, böyle gider. Yeni üretim güçleri olgunlaştıktan sonra, kurulu üretim ilişkileri ve bu ilişkileri temsil eden egemen sınıflar, ancak yeni sınıfların bilinçli eylemiyle, bu sınıfların zorlu eylemiyle, devrimle yıkılabilecek, "başedilemez" bir engel haline gelirler. İşte burada, apaçık bir biçimde, görevleri eski üretim ilişkilerini yoketmek olan yeni sosyal düşünlerin, yeni politik kurumların ve yeni bir politik gücün *büyük rolü* çıkar ortaya. Yeni üretim güçleriyle *eski üretim güçleri arasındaki* çatışma, toplumun yeni ekonomik gereksinimleri, yeni sosyal düşünler doğururlar; bu yeni düşünler, yığınları örgütler ve harekete geçirir; yığınlar, yeni bir politik ordu içinde birleşirler, yeni bir devrimci iktidar kurarlar, ve bu iktidarı, üretim ilişkileri alanındaki eski düzeni zorla ortadan kaldırmak ve yeni bir *düzen kurmak için kullanırlar. Kendiliğinden* gelişme süreci, yerini bilinçli eylemlere; barışçı gelişme, yerini zorlu karışıklıklara; evrim de, yerini devrime bırakır.

Marx, şöyle diyor:

"Proletarya, burjuvaziyle olan savaşımında, mutlaka kendini bir sınıf olarak örgütler... Devrim yoluyla egemen sınıf durumuna gelir, ve, egemen sınıf olarak eski üretim koşullarını zorla süpürüp atar."

(Komünist Manifesto)

Marx, şöyle sürdürüyor:

"Proletarya, politik üstünlüğünden, sermayeyi burjuvaziden dilim dilim koparıp almak için, bütün araçlarını devletin, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde toplamak ve olabildiğince hızla, toplam üretici güçlerin miktarını artırmak için yararlanacaktır."

(Aynı yapıt)

"Zor, yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir."

(Kapital)

Marx, tanınmış yapıtı *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın tarihsel Önsöz'ünde (1859), tarihsel materyalizmin özünün şu dahice tanımını verir:

"Varlıklarının sosyal üretiminde insanlar, aralarında belirli, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine karşılık düşer. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik altyapısını, belirli sosyal bilinç biçimlerine karşılık düşen bir hukukî ve politik üstyapının üstünde yükseldiği gerçek temeli oluşturur. Maddî yaşamın üretim biçimi, sosyal, politik ve genel olarak entellektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen sosyal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddî üretici güçleri, o zamana dek içinde hareket ettikleri kurulu üretim ilişkileriyle ya da bunların hukukî anlatımından başka bir şey olmayan mülkiyet

ilişkileriyle çelişkiye düşerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olan biçimler olmaktan çıkıp bu gelişmenin önünde engeller niteliğine bürünürler. O zaman sosyal devrim çağı başlar. Ekonomik temeldeki değişme koca üstyapının tümünü, büyük ya da az bir hızla, dönüşüme uğratır. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde daima, ekonomik üretim koşullarının maddî altüst oluşuyla —ki bu, doğa bilimlerinin kesinliğiyle saptanabilir— hukukî, ekonomik, dinî, estetik ya da felsefî biçimleri, kısaca insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna dek götürdükleri ideolojik biçimleri ayırdetmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse üzerine onun kendisi için taşıdığı düşüne dayanılarak bir yargıya varılmazsa, böyle bir altüst oluş dönemi de, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi göz önünde tutularak onun üzerine bir yargıya varılamaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddî yaşamın çelişkileriyle, sosyal üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce bir sosyal biçimlenme asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddî varlık koşulları eski toplumun bağrında çiçek açmadan asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık, kendi önüne ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar; çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddî koşulların var olduğu ya da gelişmekte olduğu

yerde ortaya çıkar."

(Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz)

İşte, toplumsal yaşama, toplum tarihine uygulanmış marksist materyalizmin öğrettiği şey budur.

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin temel özellikleri bunlardır.

bilim ve sosyalizm yayınları

Marksist diyalektik yöntemin ve marksist felsefi materyalizmin temel nitelikleri ile tarihsel materyalizm, bu yapıtta Jozef Stalin'in (1879-1953) kaleminden kendine özgü yalın anlatımıyla sunuluyor: kısa, ama konunun tüm kapsamının ana çizgileriyle her ilgi duyan için açıklıkla kavranabilir bir özeti.

Bu özelliğiyle yapıtın, marksist dünya görüşünü ve bilimsel sosyalizmi öğrenmek isteyenlere en uygun bir başlangıç kitabı olduğu söylenebilir. Marksist teorinin bütünlüğünü, temel niteliklerini ve kapsamını gözden kaçırmamak için başvurulması gereken bir el kitabıdır bu.

